

05

สวดยดก: การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมหัตถศิลป์ งานใบตองล้านนา

Suaydok: The Cultural Reproduction of
Lanna Banana Leaf Craft

จารย์นันท์ เชาวนดี *

Jarunan Choadee

* รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชามนุษยสัมพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอปรากฏการณ์ การใช้สวยดอก และแนวทางการสืบทอด ผลการวิจัยพบว่า “สวยดอก” คือ กรวยใบตองสำหรับใส่ดอกไม้ ธูปเทียน เพื่อใช้เป็นเครื่องสักการบูชา โดยชาวล้านนามีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงใช้สวยดอกในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ สวยดอกมีทั้งแบบธรรมดาและแบบมี “กาบ” ใบตองพับตกแต่งขอบ ซึ่งจะมีชื่อเฉพาะโดยประดิษฐ์คิดค้น จากการเชื่อมโยงสัญลักษณ์และสิ่งที่เคารพนับถือของคนในอดีต กาบสวยดอกจึงออกแบบเพื่อสนองประโยชน์ด้านความงามและเพื่อแสดงถึงการสื่อความหมายของสัญลักษณ์ ในสังคมปัจจุบันวิถีชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลโดยตรงต่อวัฒนธรรมการใช้สวยดอก การสืบทอดคุณค่าภูมิปัญญาด้านงานใบตองล้านนาด้วยการผลิตสิ่งใหม่จึงเกิดขึ้น เพื่อสนองความต้องการของสังคมยุคใหม่ การคิดค้นและพัฒนาสวยดอกในวัฒนธรรมร่วมสมัย ถือเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) โดยมีสวยดอก 12 ราศีปีนักษัตรล้านนา สวยดอก 7 สีประจำวันและสวยดอกไม้จันทร์ ถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่อรับใช้วัฒนธรรมในบริบทใหม่ และการเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องสวยดอก นับเป็นการสืบทอดทางวัฒนธรรม (Cultural transmission) ให้คงอยู่เพื่อเป็นการพัฒนารูปแบบหัตถศิลป์งานใบตองล้านนา งานศิลปประดิษฐ์ในสายวิชาด้านคหกรรมศาสตร์ ให้เกิดความร่วมมือสอดคล้องกับบริบทใหม่ของสังคม

คำสำคัญ: สวยดอกล้านนา, ปีนักษัตรล้านนา, หัตถศิลป์ใบตอง, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

A b s t r a c t

This research article aims to present the phenomenon of suaydok and the transmission guidelines. The results showed that suaydok is a cone-shaped container made from banana leaves which are filled with flowers, incense, candles and other offerings; used among Lanna people during rituals and customs based on Buddhist beliefs. There are two different styles of suaydoks: one with a spathe, another without a spathe. The trimmed suaydoks have variations depending on the symbols of respect intended by their makers. Thus, the trimming of suaydoks arose out of the need to use suaydoks in ceremonies as well as expressing their beauty while simultaneously conveying pertinent meanings. In order to conserve the traditions, Lanna locals have to come up with some new innovations related to their banana leaf crafts, that are expected to meet the needs of modern life. Consequently, the suaydok has been redesigned and reproduced to suit a new context as a cultural reproduction; it comes in various styles, be it suaydok for Lanna's 12 zodiac signs, suaydoks of different colours for the 7 calendar days, or funeral suaydoks. The publicizing of knowledge of these artifacts is a form of cultural transmission and preservation. In addition, the development of Lanna's banana leaf craft and contemporary home economics conform to the new context of society.

Keywords: Lanna Suay Dok, Lanna zodiac signs, Banana leaf craft, Local wisdom, Cultural reproduction.

บทนำ

ภาคเหนือของประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีความหลากหลายทั้งทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมซึ่งอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน กลุ่มชนต่างๆ เหล่านี้มีวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมกัน ทำให้มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นทั้งเชื้อชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและศาสนาที่ถ่ายทอดถึงกันอย่างมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง วัฒนธรรมล้านนาจึงเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมที่สะท้อนคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และบ่งบอกเรื่องราวในอดีตได้เป็นอย่างดี (สร้อยดี อ่องสกุล 2544: 30) การดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมชาวล้านนาจะผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น มีความเชื่อและแรงศรัทธาในศาสนาอย่างแรงกล้า จึงเกิดเป็นประเพณีต่างๆ มากมาย อาจเป็นเพราะประเพณีคือส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนถิ่นฐาน ประเพณีของแต่ละพื้นที่จะผนวกงานด้านศิลปะ ศาสนาและภูมิปัญญาเข้าด้วยกัน โดยปรากฏออกมาในลักษณะของพิธีกรรมที่มีแบบอย่างเฉพาะและเครื่องสักการะบูชาที่สำคัญสอดคล้องกับพิธีกรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ยึดถือสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การที่จะสร้างสิ่งของที่นำมาใช้ไม่ว่าจะเป็นเพื่อเป็นพุทธบูชา หรือเพื่อใช้ในความเชื่ออื่นๆ นอกเหนือจากพระพุทธศาสนา ใช้ในงานพิธีกรรมทั้งมงคลและอวมงคล สิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้จึงเกิดจากพื้นฐานและความเข้าใจในทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมา เครื่องสักการะบูชาที่เป็นหนึ่งในเอกลักษณ์ของล้านนา

คือ “สวยดอก” หรือ “กรวยดอกไม้” สวยดอกทำจากใบตองม้วนขดเป็นกรวยและประดิษฐ์ตกแต่งด้วยการพับใบตอง เย็บติดเป็น “กลีบ” (petal) หรือ “กาบ” (spathe) ด้านขอบของสวยดอก สวยดอกใช้เป็นเครื่องสักการะบูชาของคนล้านนาในพิธีกรรมทั้งมงคลและอวมงคล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์การใช้สวยดอกของสังคมล้านนาในปัจจุบัน
- 2) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสืบทอดและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของสวยดอก
- 3) เพื่อสังเคราะห์แนวทางการสร้างสรรค์สวยดอกในบริบทใหม่

ผลการวิจัย

สวยดอก: ที่มา ตัวตนและความหมาย

“สวย” ตามความหมายของสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ (2542) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สวย คือกรวยที่ทำขึ้นหรือขดขึ้นจากใบไม้ อาจจะเป็นใบกล้วย ใบพลวง ใบโกสน ใบพลู หรือกาบหมาก ดังนั้น “สวยดอก” คือกรวยใบตองใส่ดอกไม้และรูปเทียนเพื่อเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม และ

ยังเป็นเครื่องสักการะบูชาที่สามารถปรับใช้ได้อย่างไม่จำกัดเพื่อความเหมาะสมกับการนำไปใช้งานนั้นๆ สวยดอกนั้นมีที่มาอย่างไรไม่เป็นที่ปรากฏแน่ชัด แต่พบเห็นได้จากการใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ของชาวล้านนามาอย่างช้านาน แต่จากการศึกษาค้นคว้าทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า ในอดีตล้านนาโดยเฉพาะเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์มาอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนหรือผสมผสานวัฒนธรรมร่วมกัน โดยยังพบเห็นได้ในปัจจุบันในพิธีการไหว้ผีของกลุ่มมอญที่อาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งยังคงใช้สวยดอกเป็นเครื่องประกอบในพิธีกรรม นอกจากนี้เมื่อชาวล้านนาเริ่มนับถือศาสนา จึงก่อให้เกิดพิธีกรรมจากความเชื่อในท้องถิ่น นับถือสิ่งเหนือธรรมชาติผนวกรวมเข้ากับความเชื่อในพระพุทธศาสนา ส่งผลให้พิธีกรรมต่างๆ มีลักษณะเฉพาะที่ผสมผสาน ดังนั้นเครื่องสักการะบูชาจึงเกิดขึ้นเพื่อรองรับหรือใช้ในพิธีกรรมดังกล่าว ชาวล้านนามีความเชื่อในการใช้เครื่องสักการะบูชา เพราะเชื่อว่าเป็นของสูง เป็นสิ่งสำคัญในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองป้องกัน การใช้สวยดอกในพิธีกรรมยังเกิดจากความเชื่อและความศรัทธาว่าหากใช้ของหอมและดอกไม้หอมในการบูชาสิ่งที่ตนเคารพนับถือ คุณความดีก็จะแผ่กระจายไปเช่นเดียวกับกลิ่นหอมของดอกไม้ด้วยเช่นกัน และยังเชื่ออีกว่าความหอมของดอกไม้จะสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับตนเอง สืบเนื่องจากความเชื่อที่เล่าต่อมาว่า ในตำนานสมัยพุทธกาล พุทธศาสนิกชนจะบูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้และรูปเทียนแยกกัน แต่ได้มารวมกันเมื่อพระพุทธองค์ทรงเทศน์มหาเวสสันดร ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งในครั้งนั้นได้มีการถวายดอกไม้ถึง 7 วัน 7 คืน พระพุทธองค์ตรัสว่า มหาชนทั้งหลายที่บูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้ รูป เทียน ด้วยเจตนาบริสุทธิ์ เมื่อตายไปแล้วจะเกิดบนสวรรค์ มีรูปร่างสวยงามสะอาดเหมือนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เมื่อนำสิ่งดีๆ มาบูชาก็จะเกิดเป็นอานิสงส์ที่ดีต่อไปในภายภาคหน้า ดังนั้นชาวล้านนาจึงนิยมนำดอกไม้ไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ หรือประกอบในพิธีกรรมต่างๆ (มานพ มานะแหม 2554: 40) นอกจากชาวล้านนาแล้ว ยังมีวัฒนธรรมใกล้เคียงที่ใช้ดอกไม้ในแสดงความเคารพสักการะคือ

“พิธีกันตอ” กันตอ เป็นภาษาพม่า หมายถึงการแสดงความเคารพยำเกรง
ผู้ใหญ่และการขอขมาโดยนำข้าวตอกดอกไม้ไปคารวะผู้ใหญ่เพื่อแสดงความ
กตัญญู (ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ 2541: 326)

การใช้ดอกไม้และใบตองในการทำเครื่องประกอบพิธีกรรมมีมาแต่
โบราณ เนื่องจากภูมิอากาศเอื้อต่อการปลูกต้นกล้วย ทำให้ต้นกล้วยเจริญ
เติบโตได้เป็นอย่างดี ใบตองจึงถูกนำมาใช้ในการประดิษฐ์สิ่งต่างๆ นอกจาก
สวยดอกแล้วยังมีการนำใบตองมาประดิษฐ์เป็นกระทงใส่อาหาร ใส่เมี่ยง ทำ
บายศรี และงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสักการบูชา ชาวล้านนาใช้ใบตอง
ตั้งแต่ห่อหุ้มและใส่อาหารที่เป็นเครื่องเช่นไหว้บูชาเลี้ยงผี จนถึงการประดิษฐ์
เครื่องสักการบูชาที่ละเอียดลออ เพื่อนำมาไหว้พระหรือเป็นส่วนประกอบ
เครื่องพิธีในการทำบุญต่างๆ ทุกพิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งแสดงให้เห็น
ถึงความสำคัญของเครื่องสักการะล้านนาที่เกาะเกี่ยวร้อยรัดระหว่างความ
เชื่อท้องถิ่นและแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนา การเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ซึ่งถือว่าเป็นของสูง ผู้สร้างสรรค์ผลงานนอกจากมีความคิดสร้างสรรค์แล้ว
ยังต้องมีความศรัทธาและความจงรักภักดี ผลงานศิลปะล้านนาจึงเป็นผลงาน
ที่เกิดจากการบูชา ความศรัทธาและความเคารพบูชา (จารุนันท์ เชาวนดี
2549: 2) สวยดอกใช้เป็นเครื่องสักการบูชาในพิธีกรรมต่างๆ และสวยดอก
เองยังทำหน้าที่ในการใช้งานที่หลากหลาย เช่น ใช้ประกอบการถวายเครื่อง
ไทยทานแก่พระสงฆ์ (รูปที่ 1) หรือใช้เป็นเครื่องเช่นไหว้ในพิธีกรรมต่างๆ
โดยใส่ในพานไหว้ หรือเรียกว่า “ขันครู” หรือขันบูชาครู จะกำหนดจำนวน
เครื่องสักการบูชาตามความหมายที่เชื่อถือ เช่น เครื่องครู 6 หมายถึงการ
กราบไหว้ครูทั้ง 6 หรือทิศทั้ง 6 เครื่องครู 12 หมายถึง 12 ราศี เป็นต้น
(จารุนันท์ เชาวนดี 2549: 4) และยังมีการใช้สวยดอกประกอบในพิธีกรรม
ต่างๆ ในลักษณะอื่น เช่น พิธีสู่ขวัญควายจะใช้สวยดอก 2 อันผูกติดปลาย
เขาหรือเรียกขวัญและขอขมาภายหลังที่ใช้เก็บเกี่ยวการปลูกข้าว (มณี
พยอมยงค์ และ ศิริรัตน์ อาศนะ 2538: 133)

ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สิ่งสำคัญที่ใช้เป็นเครื่องประกอบ

พิธีกรรมจะใช้ดอกไม้เป็นเครื่องสักการะบูชา ชาวล้านนาจึงนำข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียนมาจัดใส่รวมกันในใบตองที่ม้วนเป็นกรวย เรียกว่า “สวยตอก” ได้แนวคิดมาจากการม้วนใบพลู เพื่อใช้เป็นเครื่องสักการะประกอบพิธีกรรมและยังคงทำสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เรียกว่า “สวยพลู” หัตถศิลป์งานใบตองสวยตอกถือเป็นการออกแบบที่ชาญฉลาดในการใช้วัสดุจากธรรมชาติเป็นสิ่งห่อหุ้ม การซ้อนกันของใบตองสามารถเก็บรักษาความชุ่มชื้นของดอกไม้ให้คงทน กาบสวยตอกยังใช้ป้องกันดอกไม้ให้ร่วงหล่นและแสดงถึงสัญลักษณ์แห่งการเคารพบูชา สวยตอกเป็นงานใบตองที่สร้างจุดจดจำที่แตกต่างไปจากงานใบตองของภาคกลาง ทั้งในด้านฝีมือ รูปแบบ และการพับกาบสวยตอก ตลอดจนการเย็บที่ใช้ไม้กลัดในการยึดแทนการเย็บจากเข็มและด้าย สวยตอกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สวยตอกธรรมดาไม่มีกาบ เรียกว่า “สวยจิ้งหรีด” เนื่องจากมีขนาดเล็กคล้ายกับตัวจิ้งหรีด สวยจิ้งหรีดใช้ในพิธีกรรมที่มีการบูชาด้วยดอกไม้จำนวนมาก เช่น ในพิธีสืบทอดชาตองใส่ดอกไม้ให้ครบตามจำนวน หรือการใช้ดอกไม้ในพิธีใส่ขันดอกบูชาอินทขิล เป็นต้น สวยตอกอีกประเภทหนึ่ง คือ “สวยกาบ” เป็นสวยตอกที่พับกาบด้วยใบตองเป็นรูปแบบต่างๆ กลัดด้วยไม้กลัดติดขอบปากของสวย ในการตั้งชื่อกาบสวยตอกจะมีชื่อเรียกต่างกันไป ซึ่งสันนิษฐานว่าส่วนนี้อาจมาจากสัตว์ที่เกี่ยวข้องในปณิกษัตริย์ของล้านนา เช่น กาบหูกระต่ายกับปีเถาะ กาบเขี้ยวเนกกับปีมะโรง เป็นต้น แต่กาบสวยตอกต่างๆ นั้นยังมีไม่ครบตามปณิกษัตริย์ 12 ราศี

สวยตอกมีองค์ประกอบต่างๆ ที่ประกอบเข้าด้วยกันเป็นสวยตอก (รูปที่ 2) ดังนี้

- 1) สวยตอกใบตองชั้นใน เพื่อใช้กลัดตัวกาบสวยตอกให้ติดกับสวยใบตองชั้นใน
- 2) กาบสวยตอก เกิดจากการพับใบตองให้เป็นกาบตามรูปแบบต่างๆ

- 3) สวยใบตองชั้นนอก ครอบทับสวยชั้นในเพื่อความสวยงามเรียบร้อย
- 4) สวยใบตองชั้นในสุดตัดปลายแหลมออกใช้เฉพาะด้านบนที่เหลือสวมลงไป เพื่อให้ใบตองทั้งหมดมีความแน่นและแข็งแรงไม่หลุดออกจากกัน เทคนิควิธีการพับใบตองใส่ด้านในนี้ จะนิยมทำกันในบางกลุ่มเท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดหรือความเชื่อสอดแทรกอยู่ในการทำสวยดอก เช่น การพับใบตองของสวยที่ใช้ในงานศพจะไม่พับใบตองซ้อนทับกัน เพราะเชื่อว่าจะมีคนเสียชีวิตติดต่อกัน หรือสวยดอกที่นำไปบูชาพระจะพับใบตองเป็น 2 ชั้น เพื่อให้บุญบารมีเพิ่มมากขึ้น ใบตองที่ใช้ในการทำสวยดอกต้องเช็ดให้สะอาดปราศจากสิ่งแปดเปื้อน ส่วนการม้วนกรวยจะไม่นิยมใช้ใบตองตามแนวขวาง เพราะจะทำให้ขัดขวางโชคกลาง บุญบารมี ไม่ก่ลัดสวยดอก ต้องใช้ไม้ก่ลัดก่ลัดตามแนวตั้งของสวย ไม่ก่ลัดแนวขวางเพราะจะขัดขวางและเกิดอุปสรรคของงาน

การผลิตและเชื่อมโยงความหมาย ผ่านความเชื่อเรื่องปีนักษัตรล้านนา

ชาวล้านนามีความเชื่อในการใช้เครื่องสักการะบูชา เพราะเชื่อว่าเครื่องสักการะบูชาเป็นของสูง เป็นสิ่งสำคัญในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองป้องกัน ดังนั้นในการทำเครื่องสักการะบูชาจะสร้างแนวคิดเพื่อให้สิ่งนั้นเกิดคุณค่าและสร้างความเป็นตัวแทนในความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ปีนักษัตร (zodiac signs) กับพระธาตุตามความเคารพของผู้คน ในวัฒนธรรมล้านนาพบว่าการใช้พระธาตุเข้ามาเป็นส่วนสัมพันธ์กับปีนักษัตรหรือปีเป้ง เพราะมีความเชื่อว่าพระธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรเคารพบูชาเป็นสิริมงคล และสามารถลบล้างสิ่งไม่ดี จึงต้องพึงพาอาศัยสิ่งเหล่านี้ในการกราบไหว้เคารพบูชา การสร้างสรรค์เครื่องสักการะอาจเกิดจากความคิดที่ได้สัมผัส

และคิดขึ้นมาจากจินตนาการ ทำให้สวดดอกจัตถุอยู่ในลักษณะของการเป็น
อามิสบูชา ที่เป็นนามธรรมเพื่อประกอบการปฏิบัติบูชา อันทำให้รูปแบบ
การสักการบูชาต่อองค์พระธาตุสำคัญนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยเมื่อครั้งอดีต
คติการใช้สิ่งแทนตนเองต่อสิ่งที่เคารพ มักมีการใช้ระบบการวัดจากสรีระ
ทางกายภาพ เช่น ความสูง ความยาวของช่วงแขนและน้ำหนัก แล้วสร้าง
เป็นสัญลักษณ์แทนตัวเองก่อนที่จะมีการรับเอาคติรูปนักษัตรมาใช้ ซึ่ง
สวดดอกกันว่าเป็นเครื่องสักการะพื้นฐานที่วัฒนธรรมล้านนามีใช้ประกอบ
ศาสนพิธีอยู่ก่อนหน้านี้แล้วเช่นกัน

ป็นักขัตร์ได้กำเนิดขึ้นในสมัยราชวงศ์อันราว 600 ปีก่อนคริสต์ศักราช
และได้พัฒนาแผ่ขยายสู่ดินแดนอุษาคเนย์ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 โดย
ปรากฏในวัฒนธรรมขอม และภายหลังปรากฏในวัฒนธรรมไทย จากหลัก
ฐานจารึกสมัยสุโขทัยในพุทธศตวรรษที่ 19 และสมัยล้านนาในช่วงพุทธ
ศตวรรษที่ 20-21 โดยใช้กำหนดเวลาและการนับปฏิทิน ในความสัมพันธ์
ระหว่างป็นักขัตร์กับพระธาตุในวัฒนธรรมล้านนา พบว่าการใช้พระธาตุ
เข้ามาเป็นส่วนสัมพันธ์กับป็นักขัตร์ เพราะมีความเชื่อว่าพระธาตุเป็น
สิ่งศักดิ์สิทธิ์และสามารถลบล้างสิ่งไม่ดีไปได้ รวมทั้งการศึกษาด้านโหราศาสตร์
จีน “การชง” ที่ทำมมองศาของป็นักขัตร์ต่างๆ ตามความเชื่อของจีน ตลอดจน
จน “ปีมิตรคู่” และ “ปีศัตรู” การใช้พระธาตุเป็นสิ่งที่สัมพันธ์จึงเป็นตัวเชื่อม
ของระบบอย่างกลมกลืน ซึ่งความเชื่อต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่สืบทอดกันมา
ไม่สามารถหาหลักฐานมาอธิบายได้ (เอียรชวย อักษรดิษฐ์ 2545: 53) ถึงแม้ว่า
จะไม่มีหลักฐาน แต่จากการสันนิษฐานถึงความสำคัญของพระธาตุแต่ละแห่ง
ที่มีความสัมพันธ์กับระบบของวัฒนธรรมและสังคม ทำให้ได้แนวคิดในการ
ค้นคว้าถึงความเชื่อของการใช้พระธาตุเป็นสัญลักษณ์ของป็นักขัตร์ต่างๆ
โดยวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนาพบว่าในเนื้อหาเรื่องปฐมโพธิ์ฉบับล้าน
นา และตำนานพระธาตุหริภุญไชย ได้ระบุว่าพระพุทธรูปเจ้าได้ประสูติในปีจอ
(ปีเส็ด) นักขัตร์ปีหมา พระธาตุเกศแก้วจุฬามณีจึงเลือกเป็นสัญลักษณ์แทน
ปีเกิดของพระพุทธรูปเจ้า แต่ในช่วงระยะเวลาปัจจุบันกาล คือช่วงเวลาสร้าง

ชุธาตุได้มีการศึกษาโดยกำหนดในการคำนวณหา พ.ศ. ที่เจ้าผู้ครองหัวเมือง
ประเทศราชประสูติ และสิ่งสำคัญจะต้องมีบทบาททางการเมืองและการ
ปกครองล้านนาในราว พ.ศ. 2411-2428 ซึ่งพบว่ามีความสอดคล้องกับที่
เถียรชาย อักษรดิษฐ์ (2557: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่าการสร้างความเชื่อของ
ปิ่นกษัตริย์ล้านนา เป็นความเชื่อที่ถูกประดิษฐ์หรือสร้างขึ้นเฉพาะท้องถิ่น
ที่มีระบบความคิดและการปฏิบัติสัมพันธ์กับความรู้เรื่องโหราศาสตร์ที่ทุก
คนล้วนมีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเรื่อง วัน เดือน ปีเกิดอย่างหลีกเลี่ยง
ไม่ได้ ดังนั้นระบบความเชื่อนี้จึงนำมาสู่วิธีการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมด้วย
การทำบุญผ่านความศรัทธาในองค์พระธาตุสำคัญต่างๆ ทั้งใกล้และไกล ส่ง
ผลให้คติความเชื่อเรื่องปิ่นกษัตริย์ได้รับความนิยมนอย่างแพร่หลายและกว้าง
ขวาง นอกจากนั้นยังมีบุคคลสำคัญคือ ครูบาศรีวิชัย ผู้เป็นเสมือนแกนนำ
ในการปฏิบัติเรื่องดังกล่าวให้ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น หากมีการจัดความ
สัมพันธ์ของเครือข่ายทางวัฒนธรรม พม่า และดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงหรือ
ล้านช้างได้ถูกนำมาบรรจุในส่วนที่ว่างของปิ่นกษัตริย์ที่เหลือ โดยผนวกเอา
ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทของการเป็นสังคมพุทธศาสนาและวัฒนธรรม
ที่มีแนวคิดความเชื่อเรื่องการบูชาพระธาตุที่ร่วมกับล้านนาเป็นระยะเวลา
นาน จึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ร่วมกันทางวัฒนธรรมระหว่างพม่าและล้าน
นา ดังนั้นจึงรับเอาพระธาตุตะไกองหรือขเวดากองมาบรรจุในระบบพระธาตุ
ประจำปีมะเมีย (ปีสะง่า) นักษัตริย์ม้า และพระธาตุพนม เมืองนครพนม เป็น
พระธาตุประจำปีวอก (ปีสัน) นักษัตริย์ลิง เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของศูนย์รวม
จิตใจและความศรัทธาของกลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาวลุ่มแม่น้ำโขง (เถียรชาย
อักษรดิษฐ์ 2545: 59)

ชาวล้านนาให้ความสำคัญกับปิ่นกษัตริย์ล้านนา เนื่องจากมีความ
ศรัทธาในความเชื่อว่า ก่อนที่มนุษย์จะเกิดขึ้นได้นั้น วิญญาณได้ลอยมาจาก
เบื้องบนคือเมืองแกน เมืองแกนเป็นเสมือนที่รวบรวมวิญญาณหรือที่พักของ
วิญญาณต่างๆ เพื่อรอลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ดวงวิญญาณต่างๆ ที่ตายไม่ว่าจะ
เป็นชาติพหุหม ชาติเทวดา หรือมนุษย์ ดวงวิญญาณทุกดวงจะเป็นลูกของปู่

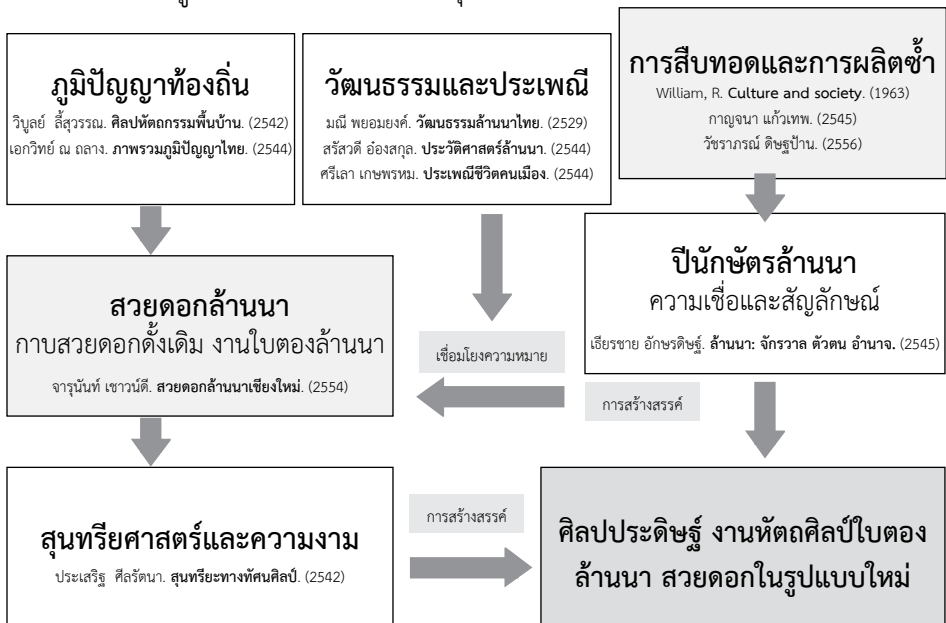
ของปิ่นกษัตริย์ล้านนาจึงเกิดเป็นความเชื่อศรัทธาและนำไปสู่การเคารพบูชา สืบต่อกันมา นอกจากนี้การผลิตซ้ำความเชื่อในการนำภาพเขียนกระจกสี รูปปิ่นกษัตริย์มาบูชาบนหิ้งพระ ซึ่งเป็น “วัฒนธรรมสมัยนิยม” ที่ในอดีต แทบทุกหลังคาเรือนในสังคมล้านนาต้องมีภาพเขียนเหล่านี้ขึ้นหิ้งบูชา และ ช่วง 10 ปีให้หลัง ความเชื่อเรื่องการบูชาปิ่นกษัตริย์ได้กลับมานิยมอีกครั้ง เนื่องจากกระแสของนักพยากรณ์หรือหมอดูที่ให้ความสำคัญในการเคารพสักการะปิ่นกษัตริย์ เพื่อความเป็นสิริมงคลให้กับชีวิต

กรณีศึกษา สวยดอกล้านนา 12 ราศีและสวยดอกใหม่: การผลิตซ้ำบนพื้นที่ทางวัฒนธรรม

การออกแบบสร้างสรรค์กาบสวยดอกล้านนา 12 ปิ่นกษัตริย์ล้านนา ทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างนวัตกรรมหัตถศิลป์งานใบตองล้านนา ที่เกิดจากการเชื่อมโยงรูปแบบกาบสวยดอกล้านนา และปิ่นกษัตริย์ล้านนาในรูปแบบใหม่ โดยพัฒนาให้แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งใช้แนวคิดด้านภูมิปัญญา อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต ทั้งในด้านความเป็นอยู่ รูปแบบการเรียนรู้ พลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและความคิด ก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่ทันสมัย และนำมาใช้กับภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสะสม ทำให้เกิดความขัดแย้ง ขึ้นบนพื้นที่ทางวัฒนธรรม จนบางครั้งก่อให้เกิดเป็นวิกฤตทางความคิด แต่บางส่วนพบว่าสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นนั้นสามารถพัฒนาให้เข้ากับยุคสมัยและทำให้เติบโตและก้าวหน้าเหมาะสมกับสภาพในสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้สังคมเน้นและสนับสนุนในการเปลี่ยนแปลง โดยนำวิธีทำให้ภูมิปัญญาเก่า ผสมผสานกับวัฒนธรรมใหม่โดยปรับกระบวนการเรียนรู้ให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดการผสมผสานสอดคล้องอย่างลงตัว เกิดประโยชน์ต่อคนในวงกว้าง

กรณีศึกษาเรื่องสวยดอกล้านนา 12 ราศีนั้น จะขอกล่าวถึงสวยดอกล้านนา โดยทั่วไปที่มีรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งในแต่ละรูปแบบนั้นจะมีรูปลักษณะของ กาบสวยดอกล้านนาที่แตกต่างกัน และมีชื่อเรียกที่ต่างกันตามลักษณะของกาบสวยดอกล้านนา ซึ่งส่วนใหญ่จะตั้งชื่อจากลักษณะเฉพาะของสัตว์และจากลักษณะของ

ธรรมชาติ (รูปที่ 4) นอกจากนี้ จารุนันท์ เชาวนดี (2554: 33) ได้รวบรวมรูปแบบของกาบสวยดอกจากการวิจัยเรื่อง สวยดอกล้านนาเชียงใหม่ ซึ่งมีรูปแบบของสวยดอกล้านนาจำนวนถึง 20 แบบ ซึ่งในแต่ละแบบจะมีรูปแบบและชื่อที่แตกต่างกัน จึงเป็นที่มาของการออกแบบภาพร่างของสวยดอก 12 ราศีปีนักษัตรล้านนา องค์ประกอบด้านส่วนประกอบ รูปร่าง รูปทรง จะคำนึงถึงความเหมาะสม และลักษณะเฉพาะของกาบสวยดอกที่มีรูปร่างลักษณะคล้ายกับราศีนั้นๆ มีองค์ประกอบด้านความสัมพันธ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของกาบสวยดอก ที่สามารถนำมาดัดแปลงและเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน เพื่อเกิดเอกลักษณ์ของกาบในราศีนั้นๆ องค์ประกอบด้านการสร้างสรรค์และการออกแบบจะเน้นลักษณะเด่นของขั้นตอนการออกแบบและประดิษฐ์กาบต่างๆ ให้เป็นรูปลักษณะที่ชัดเจน และองค์ประกอบของชื่อสวยดอกที่ตั้งชื่อให้เข้ากับรูปแบบและปีนักษัตรของล้านนา การคิดค้นดังกล่าวได้ยึดถือกรอบองค์ความรู้และวรรณกรรมที่สนับสนุน ดังนี้

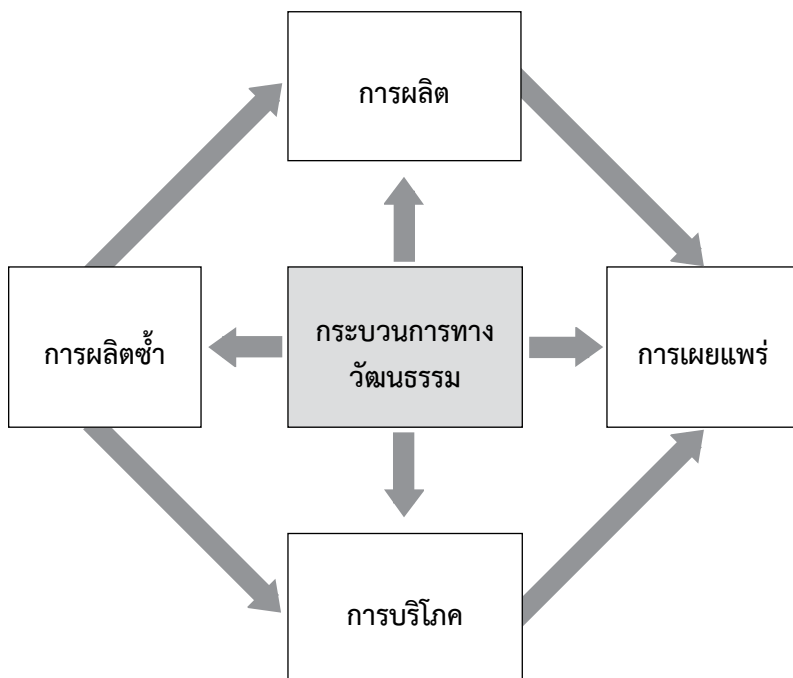

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษาและวรรณกรรมที่สนับสนุน

การพัฒนารูปแบบกาบสวยดอกจากการเชื่อมโยงความหมายของปี
นักษัตรล้านนา ยังมีข้อค้นพบอีกว่า การออกแบบและสร้างสรรค์กาบสวย
ดอกในแบบ 12 ราศีปีนักษัตรล้านนานั้น เป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์ที่
เหมาะสมและสามารถทำได้ เพราะสวยดอกใช้ในพิธีกรรมไม่ได้ถูกกำหนด
ตายตัว เพียงแต่ปรับเปลี่ยนให้มีรูปแบบใหม่ตรงตามราศีปีเกิด ซึ่งสอดคล้อง
กับแนวคิดเรื่องสุนทรียะของ สุเชาวน์ พลอยชุม (2534: 14) ที่กล่าวถึงความ
งามนั้นเป็นอุบัติการณ์ใหม่ นอกจากความงามที่เกิดจากความพึงพอใจแล้ว
องค์ประกอบสำคัญที่ก่อให้เกิดความงามยังเกิดจากสิ่งใหม่ที่เกิดจากเงื่อนไข
ต่าง ๆ อันได้แก่ คุณค่าทางสุนทรียะของวัตถุในลักษณะใหม่ที่บ่งบอกถึงความ
รู้สึกในการพึงพอใจ ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดทั้งกายและใจ ความสามารถ
ในการรับรู้และเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้เป็นส่วนหนึ่งในการนำมาพิจารณาตัดสิน
ใจถึงความงาม สวยดอกแนวคิดใหม่เป็นการสร้างสรรค์เครื่องสักการะบูชาใน
พิธีกรรมล้านนาที่ดัดแปลงมาจากสวยดอกแบบเดิม ส่วนการนำไปเชื่อมโยง
ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือบูชาปีเกิด สวยดอกนั้นถือเป็นเครื่องสักการะ
บูชาอยู่แล้ว จึงทำให้กระบวนการผลิตซ้ำแบบเนียนไปกับความเชื่อเดิมที่เกิด
ขึ้นมาก่อน เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ไม่ได้ทำลายสิ่งเก่า แต่นำสิ่งเก่ามา
สร้างสรรค์พัฒนาเป็นสิ่งใหม่ให้สวยงามเหมาะสม ควรค่าแก่การส่งเสริมและ
แพร่หลายให้กว้างขวาง การทำสวยดอก 12 ปีนักษัตรล้านนาจึงเป็นการ
สืบทอดทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยและมีความ
งามที่เหมาะสมสอดคล้องกับองค์ประกอบทางศิลปะ

การวิเคราะห์การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นการวิเคราะห์ความ
สัมพันธ์ขององค์ประกอบการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในระดับที่เป็นนามธรรม
และรูปธรรม ประกอบไปด้วยผู้ผลิตวัฒนธรรม เนื้อหาสาระ สถานที่ สื่อ
ที่ใช้ในการสืบทอด และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม การผลิตซ้ำทาง
วัฒนธรรมจึงเกิดการสื่อสารขึ้นเพื่อสืบทอดหรือขยายผู้เผยแพร่วัฒนธรรม
เพิ่มช่องทางในการสื่อสารทางวัฒนธรรมและเพิ่มสมาชิกใหม่ การผลิตซ้ำ
ทางวัฒนธรรมจะมีความหมายสมบูรณ์ ก็ต่อเมื่อเป็นการผลิตซ้ำที่มีรหัส

ความหมายหรือความเชื่อบางประการแฝงอยู่เบื้องหลัง สวดยดอกล้านนาเป็นงานที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาบนพื้นที่ทางวัฒนธรรม การแสดงออกถึงตัวตนและการดำรงอยู่ของสวดยดอกล้านนา จำเป็นต้องดำเนินผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมที่มีการผลิต การเผยแพร่ การบริโภคและการผลิตซ้ำ สะท้อนวิธีคิดที่มีต่องานหัตถศิลป์ใบตองล้านนา ดังแผนผังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2 กระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

แหล่งที่มา: กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน (2551: 675)

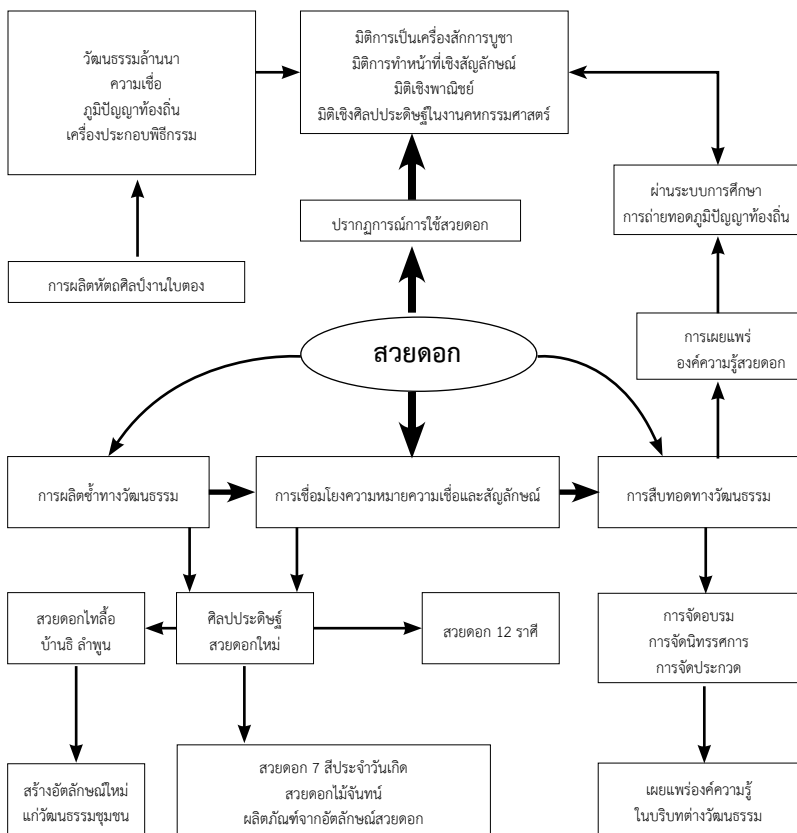
ในขณะที่เดียวกันการเผยแพร่การทำสวยดอก สันนิษฐานว่าอาจจะได้แนวคิดการประดิษฐ์งานฝีมือจากพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในช่วงที่พระองค์เสด็จกลับมาประทับ ณ เชียงใหม่ โดยที่พระองค์ทรงอุปถัมภ์งานด้านต่างๆ เพื่อพัฒนาเมืองเชียงใหม่มากมาย เช่น งานด้านการศึกษา งานทอผ้า งานเย็บปักทักร้อย งานด้านนาฏศิลป์ ดนตรี งานช่างฝีมือและอื่นๆ ด้านงานช่างฝีมือ พระองค์ทรงรวบรวมผู้มีฝีมือในการประดิษฐ์งานใบตองและการทำบายศรีจากที่ต่างๆ ในเมืองเชียงใหม่มาเป็นครูฝึกสอนคนของพระองค์ในตำหนัก ทรงรวบรวมผู้มีฝีมือในการเย็บใบตองและบายศรีในเชียงใหม่มาฝึกสอนแก่ผู้ที่มีความสนใจในตำหนักพระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระองค์ทรงทำบายศรีตามระดับชั้นของเครื่องบายศรีเพื่อทูลเกล้าถวายให้เหมาะสมแก่การจัดถวายเจ้านายในชั้นต่างๆ และบุคคลทั่วไป นับเป็นต้นแบบที่ได้นำมาปฏิบัติจนกระทั่งในปัจจุบัน และทรงสอนให้คนในตำหนักร้อยมาลัย จัดพุ่มดอก เย็บแบบงานดอกไม้ใบตองต่างๆ จึงสันนิษฐานว่าพระองค์คือผู้เผยแพร่ด้านการทำดอกไม้สด การฝีมือ ประดิษฐ์ดอกไม้ งานใบตองของล้านนาให้กว้างขวาง ทรงสอนให้คนในตำหนักร้อยมาลัย จัดพุ่มดอก ร้อยตาข่าย เย็บแบบ จัดกระเช้าดอกไม้ทั้งสดและแห้ง จัดแต่งด้วยดอกไม้สดทุกชนิด ตำหนักพระราชชายาฯ ในครั้งนั้นจึงเป็นแหล่งรวมแห่งศิลปวัฒนธรรมเป็นที่เชิดหน้าชูตาของชาวเชียงใหม่ และส่งผลดีในการรอดแขกบ้านแขกเมืองอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ (บุญเสริม สาตราภัย 2532: 154-155) จากที่มาของงานหัตถศิลป์ใบตองล้านนาในยุคฟื้นฟูวัฒนธรรม สู่การนำสวยดอกมาดัดแปลงและสร้างคุณค่า กับแนวคิดด้านการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เพื่อให้วัฒนธรรมนั้นไม่สูญหายไปจากสังคม ความงามซึ่งแสดงออกถึงตัวตนของงานศิลปหัตถกรรม ไม่ว่าจะเป็นงานประณีตศิลป์ตามแบบอย่างราชสำนักหรืองานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นของชาวบ้าน ก็ล้วนแต่มีตัวตนและเอกลักษณ์เฉพาะตน โดยที่วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะมีความงดงามในตัวเอง ด้วยโครงสร้าง ส่วนประกอบ รูปร่างและสีสันทัน ความงดงามต่างๆ เหล่านี้สร้างแรงดึงดูดใจให้รู้สึกถึงความงามจากการสัมผัสและการรับรู้

จากการสืบค้นที่มาของกาบสวยดอก จึงเกิดแนวคิดในการพัฒนาสวยดอกในรูปแบบใหม่ โดยการศึกษาถึงความเชื่อของป็นักษัตรล้านนา เพื่อนำมาเชื่อมโยงกับกาบสวยดอกจากความหมายของป็นักษัตรล้านนา เพื่อสร้างนวัตกรรมงานใบตองในรูปแบบใหม่ ใช้แทนตัวตนประจำปีนักษัตร นอกจากนี้นี้ในการออกแบบยังใช้หลักองค์ประกอบด้านสุนทรียศาสตร์เป็นแนวคิดในการออกแบบ อันได้แก่ องค์ประกอบด้านส่วนประกอบ รูปร่าง รูปทรง โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและลักษณะเฉพาะของกาบสวยดอก ที่มีรูปร่างลักษณะคล้ายกับราศีนั้นๆ องค์ประกอบด้านความสัมพันธ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของกาบสวยดอก โดยคำนึงถึงลักษณะของกาบสวยดอกต่างๆ ที่สามารถนำมาดัดแปลงและเชื่อมโยงเข้าด้วยกันเพื่อเกิดเอกลักษณ์ของกาบในราศีนั้นๆ องค์ประกอบด้านการสร้างสรรค์และการออกแบบจะเน้นลักษณะเด่นของขั้นตอนการออกแบบและประดิษฐ์กาบต่างๆ ให้เป็นรูปลักษณะที่ชัดเจน นอกจากนี้ยังมีการตั้งชื่อกาบของสวยดอกให้สอดคล้องกับเรื่องของศาสนา เช่น กาบพระเจ้านั่งโก้น ซึ่งคำว่า “โก้น” เป็นภาษาท้องถิ่นแปลว่า โพรง เป็นกาบสวยดอกที่คล้ายพระนั่งอยู่ในโพรง แสดงถึงสัญลักษณ์การยกย่องนับถือในพระพุทธศาสนา และยังมีกาบต่างๆ ที่ตั้งชื่อตามลักษณะสิ่งของในท้องถิ่น เช่น กาบวีเชียงใหม่ “วี” หมายถึง พัด นอกจากนี้ยังมีการตั้งชื่อจากลักษณะเฉพาะของสัตว์ (สัตว์ลักษณะ) ตามลักษณะของสัตว์ประจำปีนักษัตร เช่น กาบหุกระต่าย กาบหุช้างหลวง เป็นต้น กาบสวยดอกจึงเปรียบเสมือนหัวใจสำคัญของสวยดอก เพราะเป็นสิ่งที่ใช้แทนความหมายของการเคารพสักการะ นำไปสู่การพัฒนาให้มีสวยดอกในรูปแบบต่างๆ เกิดขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้สอดคล้องกับที่ วิถี พานิชพันธ์ (2557: สัมภาษณ์) ได้ให้ความเห็นว่า วัฒนธรรมการสักการบูชาพระธาตุประจำปีเกิด ชาวล้านนาจะใช้ตุ้มตัวเบ๊ง 12 ราศี เป็นเครื่องสักการบูชาประจำปีราศี แต่การใช้สวยดอกที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ยังไม่มีมีการพบเห็น เพียงแต่พบว่าชาวล้านนานิยมใช้ดอกไม้เป็นเครื่องสักการบูชาและมักใส่ในสวยดอก หากทำสวยดอก 12 ราศีขึ้นย่อมทำได้ ซึ่งก็ไม่ผิดประการใดและรูปแบบต้องมีความคล้ายกับป็นักษัตรนั้นๆ เพื่อเป็น

สื่อในการถ่ายทอดตัวตน เพราะสวยดอกคือหนึ่งในเครื่องสักการบูชาของ
ล้านนาที่เปรียบเสมือนตัวแทนของบุคคลที่จับต้องได้ เป็นสิ่งที่เสริมสร้าง
กำลังใจให้กับผู้เคารพนับถือ ดังนั้นสวยดอก 12 ปีนักษัตรจึงเป็นการ
ถ่ายทอดรูปลักษณ์ของปีนักษัตรล้านนา เป็นสัญลักษณ์ประจำปีเกิดที่จับ
ต้องได้และถือเป็นตัวแทนของบุคคลในการสักการบูชา

บทส่งท้าย อภิปรายผล: สวยดอกล้านนากับแนวทางการ สืบทอดทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลผ่านกิจกรรม “นิทรรศการ
งามสวยด้วยสวยดอก” ที่จัดขึ้นจำนวน 5 ครั้ง ซึ่งในแต่ละครั้งจะมี
วัตถุประสงค์ที่คล้ายกัน คือ สร้างสรรค์และสืบทอด โดยได้รวบรวมข้อมูล
ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการใช้สวยดอกในบริบทต่างๆ เพื่อถ่ายทอดรูปแบบ
สวยดอกในรูปแบบดั้งเดิม เกิดกระบวนการเรียนรู้ ที่มา รูปแบบ ตัวตนและ
ชื่อกาบสวยดอกในแบบต่างๆ เป็นการปูพื้นฐานความรู้สู่การประยุกต์หรือ
ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง เพื่อนำมาใช้ให้สอดคล้อง
กับหน้าที่ใหม่ในบริบทที่ต่างไปจากเดิม ได้แก่ สวยดอก 12 ราศี สวยดอก 7
สี สวยดอกไม้จันทน์ (รูปที่ 5) และการออกแบบผลิตภัณฑ์ต่างๆ เป็นของใช้
และของที่ระลึก นอกจากนี้ในมิติของงานศิลปะประดิษฐ์ (craft) หัตถศิลป์
งานใบตอง (banana leaf craft) ที่ใช้เป็นเครื่องประกอบในพิธีกรรม ทำให้
มีลักษณะเฉพาะของการใช้งานที่แตกต่างจากงานใบตองอื่นๆ แต่เนื่อง
ด้วยยุคสมัยที่แปรเปลี่ยนไป สวยดอกเมื่อถูกนำมาเชื่อมโยงกับความเป็น
วัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา และภูมิปัญญาของงานคหกรรมศาสตร์ (home
economic) แล้ว การประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบของสวยดอกล้านนาและหน้าที่
การใช้งาน ทำให้เกิดมิติใหม่ในงานออกแบบศิลปประดิษฐ์ ผลิต้ซ้ำความ
เป็นสวยดอกในตัวตนของงานคหกรรมศาสตร์ร่วมสมัย (contemporary
home economic) ตอบสนองบริบทของสังคมใหม่ได้อย่างน่าสนใจ
ดังแผนภาพที่ 3 ดังนี้

แผนภาพที่ 3 ลักษณะของปรากฏการณ์และแนวทางการสืบทอดของหัตถศิลป์สวดดอก

การเผยแพร่ความรู้ด้านสวดดอก เป็นสิ่งที่จำเป็นในการให้วัฒนธรรม สืบทอดต่อไปได้ ในการเผยแพร่นั้นได้ใช้กระบวนการกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ โดยเน้นสิ่งเร้าจากภายในและภายนอก เพื่อนำไปสู่การยอมรับหรือปรับเปลี่ยน ในการสืบทอดได้ใช้กลุ่มคน 3 ระดับ โดยเริ่มจากเด็กที่เป็น จุดเริ่มของการรับรู้ ส่งผ่านวัยรุ่นที่มีความคิดในการเรียนรู้และรับรู้เพื่อ เกิดในสิ่งที่ยอมรับ โดยมีผู้อาวุโสที่ซึมซับถึงภูมิปัญญาแบบเดิมและพร้อม ที่จะถ่ายทอดสิ่งเก่าที่อนุรักษ์ไว้ให้กับคนรุ่นใหม่ สอดคล้องกับที่ กาญจนา

แก้วเทพ (2545: 214-219, 233-236) ได้อธิบายว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถูกผลิตบริโภคและผลิตซ้ำโดยคนในสังคมกลุ่มต่างๆ การผลิตซ้ำวัฒนธรรมจะทำให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่ได้โดยไม่สูญสลายไปจากสังคมนั้น สิ่งที่ถูกนำมาผลิตซ้ำคือสิ่งที่ถูกเลือกมาอยู่ให้ดำรงสืบไป ผ่านประเพณีการเลือกสรร (tradition of selection) ของคนในสังคม นอกจากนี้ยังได้มีการอบรมสวดดอกไม้ให้กับชุมชนเพื่อนำไปสร้างรายได้ให้เกิดประโยชน์ต่อครอบครัว ผลที่ได้รับคือการชื่นชมในวัฒนธรรมเดิม ซึ่งยังคงต้องการให้มีสืบทอดต่อไป และในขณะเดียวกันก็ยินดีที่เห็นการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใหม่ ยอมรับในสิ่งใหม่และไม่คิดว่าเป็นการทำลายวัฒนธรรมเดิม แต่ปรับเพื่อความเหมาะสมของสังคมในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งสามารถทำคู่ขนานระหว่างเก่าและใหม่ เพราะสิ่งนี้เกิดจากภูมิปัญญาในการคิดค้นทั้งจากอดีตและปัจจุบันที่จะทำให้สวดดอกสามารถที่จะสืบทอดยาวนานต่อไปได้ การสืบทอดได้เผยแพร่และอบรมการทำสวดดอกไม้ให้กับผู้สนใจชาวไทยที่อาศัยในต่างประเทศ โดยจัดนิทรรศการสวดดอกล้านนาสู่สากล นำงานสวดดอกไปประยุกต์และดัดแปลงโดยปรับเปลี่ยนวัสดุเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในบริบทต่างวัฒนธรรม ส่วนสวดดอก 12 ราศียังใช้เป็นตัวแทนในการเชื่อมโยงความสำคัญของปิ่นกษัตริย์ล้านนาโดยใช้เป็นเครื่องสักการบูชาและเป็นส่วนประกอบในขบวนแห่พระบรมธาตุศรีจอมทอง (สัญลักษณ์แทนนักขัตตฤกษ์) เข้าสู่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งพิธีการสำคัญนี้ก็ได้รับการฟื้นฟูในวาระโอกาสครบรอบ 720 ปีของเมืองเชียงใหม่ สร้างความหมายใหม่ในการเป็นตัวแทนความศรัทธาที่เชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคลในการบูชาสัญลักษณ์ปิ่นกษัตริย์ล้านนา และนอกจากนี้ผู้เขียนได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการทำสวดดอกไม้ให้กับชุมชนไทลื้อบ้านธิในจังหวัดลำพูน เกิดภาพสะท้อนของปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยแสดงให้เห็นถึงความต้องการของชุมชนที่จะสร้างเอกลักษณ์และแสดงตัวตน ด้วยการผลิตซ้ำวัฒนธรรมสวดดอกไทลื้อในบริบทแห่งการบูชาพระธาตุดอยเวียง โดยการถ่ายทอดจากครูในท้องถิ่นที่นำไปสอนให้เด็กนักเรียนในโรงเรียนและกลุ่มแม่บ้าน

สตรีในชุมชน ซึ่งเป็นการนำเอาวัฒนธรรมการใช้สวดดอกที่ผลิตขึ้นด้วย
สมาชิกในวัฒนธรรมเดิม เกิดเป็นสวดดอกไหล้อำนาจที่นำเอาอัตลักษณ์ของ
กลุ่มชนสวมทับกับรูปแบบเดิมของสวดดอกในอีววัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป คือ สวดดอกเป็นภูมิปัญญาในการประดิษฐ์งานใบทอง
ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา ซึ่งพบเห็นได้เฉพาะภายในกลุ่ม 8 จังหวัด
ภาคเหนือ และเป็นหนึ่งในเครื่องสักการบูชาที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ สวด
ดอกนอกจากแสดงถึงตัวตนของความเป็นล้านนาแล้ว ยังแสดงออกถึง
ภูมิปัญญาอันชาญฉลาดในการออกแบบของงานหัตถศิลป์พื้นบ้าน ในการ
ทำเครื่องสักการบูชาที่มีเอกลักษณ์และยังเป็นตัวแทนความศรัทธาใช้สื่อ
ความหมายในเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏการณ์ของการใช้สวดดอกในสังคม
ปัจจุบันให้ทำหน้าที่ (function) เป็นเครื่องสักการบูชาและถูกผลิตซ้ำขึ้น
ในบริบทใหม่ จากวัฒนธรรมการใช้สวดดอกซึ่งถูกผลิตขึ้นเพื่อรับใช้พิธีกรรม
มีการรวมตัวกันของสมาชิกในวัฒนธรรมเพื่อผลิตและบริโภค ผ่านความเชื่อ
และสัญลักษณ์ ผลิตซ้ำความเชื่อที่ร้อยรัดกับเครื่องสักการบูชานี้ ถ่ายทอดสู่
บริบทใหม่ในมิติเชิงพาณิชย์ ปัจจุบันสวดดอกล้านนามีวางจำหน่ายมากมาย
ในท้องตลาด ตลอดทั้งปีโดยที่ไม่จำกัดฤดูกาลและช่วงประเพณี (รูปที่ 6) รูป
แบบของสวดดอกยังคงดำรงอยู่ แต่ลักษณะของการใช้งานเปิดกว้างทั้งงาน
มงคลและอวมงคล วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมนั้น เกิดขึ้นจากการนำ
เอาวัฒนธรรมเก่าหรือวัฒนธรรมที่ตกค้างจากอดีตมาผลิตซ้ำกระบวนการ
ดังกล่าว ประกอบด้วยการรักษาของเดิมเอาไว้บางส่วน และดัดแปลงเพิ่มเติม
สิ่งใหม่บางอย่างในวัฒนธรรมประเพณีนั้นๆ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม
จึงเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีแต่ละอย่าง
เนื่องจากวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลาทุกวัน วัฒนธรรมที่ได้รับการ
ผลิตซ้ำเท่านั้นจึงจะสามารถและสืบทอดได้ในสังคม (เชิดชาติ หิรัญโร
2558: 76) ซึ่งหากวิเคราะห์ตามวงจรของกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำ
ทางวัฒนธรรมของ กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินนิมาน (2551: 675)
ยังแสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ในการผลิตซ้ำและการสืบทอดของ

วัฒนธรรมการใช้สวดดอกในบริบทใหม่ ที่มีความเชื่อมโยงผสานกับการดำรงชีวิตของชาวล้านนาโดยไม่เปื้อนเปี้ยน ไม่ทำลายธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ (ชนกมลย์ คงยก 2558: 79-96) และมีการต่อรองของภูมิปัญญาดั้งเดิมกับชุดความคิดใหม่ ซึ่งชาวล้านนาถนัดที่จะ “เลือก รับ ปรับ ใช้” ภูมิปัญญาต่างๆ อยู่รอดและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน การปรับกระบวนการในการคิดสร้างสรรค์ถือเป็นสิ่งสำคัญ และการพัฒนาภูมิปัญญาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตจึงต้องมีการทดสอบ เลือก ค้นหา หรือดัดแปลงภูมิปัญญาเดิมเพื่อสนองต่อการปรับตัวในสังคมในโลกที่เปลี่ยนแปลง เกิดดุลยภาพของภูมิปัญญาเก่าและใหม่ได้อย่างลงตัว และส่งต่อให้กับคนรุ่นหลังได้อย่างชัดเจนถูกต้อง ซึ่งขึ้นอยู่กับการถ่ายทอดทั้งที่เป็นตำราหรือการสาธิต เพื่อให้เกิดความเข้าใจและฝังลงไปในวิถีการปฏิบัติเพื่อสืบทอดต่อไป (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2544: 112)

รูปที่ 1 สวยดอกที่ใช้เป็นเครื่องสักการะในพิธีทานสลากภัต (ตามก้วยสลาก)
(ที่มา: จารุนันท์ เขาวนดี 2549: 4)

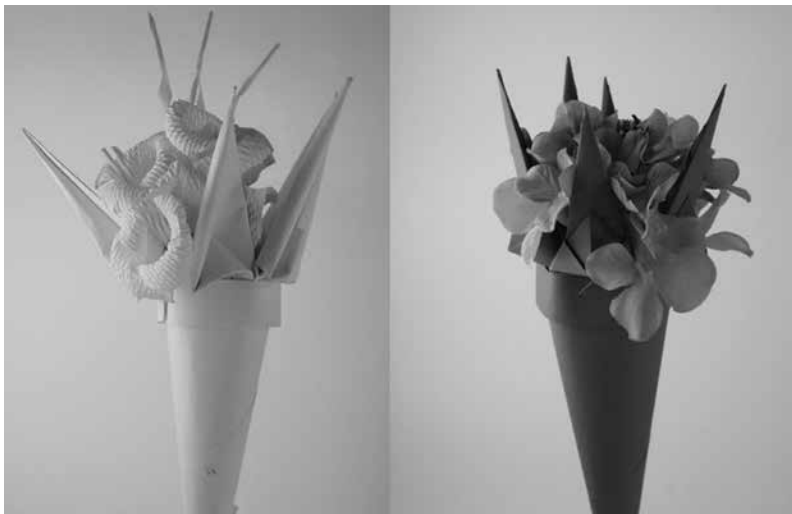
รูปที่ 2 องค์ประกอบของสวยดอกที่ถูกจำแนกให้เห็นลักษณะเฉพาะของสวยดอกแต่ละชั้น

รูปที่ 3 ภาพเขียนสีหลังกระจก ซึ่งจะมีขนาดประมาณ 11 x 15 นิ้ว แสดงสัญลักษณ์นักษัตรควบคู่กับพระธาตุประจำปีเกิดตามความเชื่อที่สร้างขึ้นด้วยการทำบุญผ่านความศรัทธาในองค์พระธาตุสำคัญต่างๆ
(ที่มา: <http://pralanna.com/img/id/1dscn0128.jpg>)

รูปที่ 4 สวยดอก 12 ราศี ที่ประดิษฐ์ก่บขึ้นมาใหม่ โดยได้แนวจากการเชื่อมโยงรูปแบบการพับใบตองกับลักษณะเฉพาะของสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ปีนักษัตร ซึ่งในภาพเป็นสวยดอกประจำปีมะโรง มีลักษณะคล้ายส่วนหัวของพญานาค

รูปที่ 5 สวยดอกไม้จันทน์ ที่ได้แนวคิดมาจากรวมหน้าที่ของสวยดอก ในการแสดงความเคารพ และการที่จะให้ผู้ตายได้นำดอกไม้ไปบูชาพระธาตุเขาค้อแก้วจุฬามณี ปรับสีของสวยดอกและใช้วัสดุให้ใกล้เคียงดอกไม้จันทน์ (ด้านขวา) สวยดอก 7 สี ซึ่งผนวกรวมความเชื่อเรื่องสีประจำวันเกิด ใช้ในการทำบุญเพื่อเป็นตัวแทนของเจ้าของ และสร้างความแปลกใหม่ด้วยสีล้นที่สดใส เพิ่มพลังสิริมงคลจากสีวันเกิดของตน

รูปที่ 6 สวยดอกในปัจจุบันที่วางขายอยู่ที่ตลาดหรือบริเวณหน้าวัด ซึ่งต่างจากในอดีต เมื่อจะใช้สวยดอกในพิธีกรรมหรือการทำบุญก็ต้องทำสวยดอกขึ้นเอง โดยผลิตขึ้นตามความต้องการของผู้ที่มาทำบุญเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องสักการะรวมกับการทำพิธีบูชาเทียนประจำวันเกิด

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ, 2545. **เมื่อสื่อส่องและสร้างวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศาลาแดง.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551. **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองและสื่อการศึกษา**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- จารุนันท์ เขาวนดี, 2549. **งานใบตองล้านนา**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____, 2554. **สายดอกล้านนาเชียงใหม่**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, 2541. **ไทเชียงใหม่**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- ชนกมลย์ คงยก, 2558. “ผ้า สื่อกกลางระหว่างความเชื่อกับพิธีกรรม: กรณีศึกษา ผ้านาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง.” *ตำรงวิชาการ* 14 (1): 79-96.
- เชิดชาติ หิรัญโร, 2558. “พลวัตพิธี สืบ ส่ง ถอน ในสังคมล้านนาปัจจุบัน.” ใน ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ), **ประเพณีสร้างสรรค์ ในสังคมไทยร่วมสมัย** (หน้า 76). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เอียรชยา อักษรดิษฐ์, 2545. **ล้านนา: จักรวาล ตัวตน อำนาจ**. กรุงเทพฯ: ดรีมแคชเชอร์กราฟฟิค.
- _____, 2557. **ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สัมภาษณ์**. 13 มกราคม.
- บุญเสริม สาตราภัย, 2532. **เสด็จล้านนา 1**. กรุงเทพฯ: อักษรภาพพิมพ์.
- มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ, 2538. **เครื่องสักการะในล้านนาไทย**. กรุงเทพฯ: ธนาคารไทยทุน.
- มานพ มานะแซม, 2554. **ภาษา อารมณ์ ฟอนดี**. กรุงเทพฯ: ชิลด์เวอร์ม.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- วิถี พานิชพันธ์, 2557. **ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมล้านนา**. สัมภาษณ์. 13 มกราคม.
- ศรีเลา เกษพรหม, 2544. **ประเพณีชีวิตคนเมือง**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์นพบุรี.
- สรสวดี อ่องสกุล, 2544. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุขาวี พลอยชุม, 2534. **สุนทรียศาสตร์ : ปัญหาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ**. กรุงเทพฯ: โครงการตำราภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544. **ภาพรวมภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.